

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

Смолінська Олеся Євгенівна

УДК 372.808.3

**ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ
НАЦІОНАЛЬНО - МОВНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ
УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ**

13.00.02.- теорія та методика навчання
/української мови /

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1999

Дисертацією є рукопис .

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор Муравицька Маргарита Петрівна, Інститут української мови, НАН України, провідний науковий співробітник.

Офіційні опоненти

- доктор філологічних наук, професор Плющ Марія Яківна, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, професор кафедри української мови

– кандидат педагогічних наук, Скуратівський Леонід Віталійович, Інститут педагогіки АПН України, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії методики української мови

Провідна установа -

Прикарпатський університет імені В. Стефаника, кафедра української мови, Міністерство освіти України, м. Івано-Франківськ

Захист відбудеться 23 лютого 1999 р. о 16-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 252601, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 252601, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “ 15 ” січня 1999 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Рудницька О.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність та доцільність дослідження. У сучасних умовах розвитку української державності, відродження національної культури та освіти одним з головних завдань, що входять у програму реформування змісту навчання і виховання, є національно-мовне виховання особистості.

Необхідність етнізації виховання зумовлена низкою об'єктивних причин. Державі потрібні національно свідомі громадяни, які міцно відчували б зв'язок з рідною землею, з народом, оскільки немає у світі держави позаетнічної, навіть новостворені національні конгломерати, наприклад, американці, ідентифікують себе як єдиний народ. Аналіз педагогічної ретроспективи дає можливість переконатися, що впровадження українознавчих цінностей у навчально-виховний процес і у відповідні освітні стандарти визначається не тільки політично- правовим, а й світоглядним рівнем народу. Отже, проблема національно-мовного виховання особистості синтезує ідеї і філософської, і педагогічної думки. Їх реалізація уможливується як діями державних інституцій, так і прагненням народу прилучатися до культурної національної спадщини.

Українознавчі цінності через освітню сферу відіграють роль об'єднуючого, консолідуючого суспільного фактора, оскільки вони інтегрують зусилля всіх громадян України в її політичному, економічному і духовному прогресі. Формування української національної системи освіти, впровадження в практику ідей етнолінгводидактики поставили проблему опрацювання комплексу дидактичних методів і прийомів, спрямованих на гуманізацію навчального процесу з опорою на етнологічні принципи. Функціонування української мови, володіння нею як найважливішим засобом національного та мовного виховання не лише забезпечує комфортне буття індивіда в суспільстві, а й дає змогу виробити систему загальнонародних, національно зумовлених цінностей, сформуванати національний характер, мовну особистість.

Мова постає могутнім чинником відображення дійсності в її національному виявленні. На ґрунті національної мови створюється система понять, що визначає лінгвістичну картину світу. В оволодінні національно-мовними категоріями, що відтворюють спосіб життя, світобачення українців, розвивається національна самосвідомість. Саме тому увага викладача до мовних компонентів з національною орієнтацією сприяє духовному, культурному збагаченню людини, забезпечує високий рівень міжетнічних відносин.

У реалізації мети національно-мовного виховання основна роль відводиться особистості вчителя. Для сучасної вищої педагогічної освіти є актуальним пошук нових, перспективних шляхів формування культури і підвищення рівня знань майбутнього вчителя. Наше дослідження спрямоване саме на такий пошук. Одним із перспективних методів становлення професійних

якостей молодого педагога є оволодіння знаннями з етнолінгводидактики. Широкому колу питань професійної підготовки сучасних учителів національної школи України присвячено праці А. Алексюка, О. Біляєва, Н. Бондаренко, В. Бондаря, Л. Варзацької, М. Вашуленка, І. Гудзик, О. Киричука, Н. Кічук, Л. Мацько, О. Мороза, Л. Паламар, Н. Пашківської, О. Савченко, Л. Скуратівського, О. Хорошковської та ін. Значення етнолінгводидактичної підготовки майбутнього вчителя, спрямованої на національно – мовне виховання особистості школяра, розкрито в працях М. Стельмаховича, П. Кононенка, І. Олійника, К. Плиско, О. Потапенко, В. Мельничайка.

Водночас спеціальне вивчення лінгводидактичних основ національно-мовного виховання дітей на традиціях української етнопедагогіки, як і проблеми лінгводидактичної підготовки до цієї роботи вчителів, усе ще потребує додаткового наукового доопрацювання.

Актуальність дослідження лінгводидактичних аспектів національно-мовного виховання особистості зумовлена необхідністю обґрунтування взаємозв'язку етнокультурного, в тому числі й рідномовного, компонента у змісті освіти з загальноосвітнім та фаховим у професіоналізації педагогічних кадрів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження пов'язана з завданнями, визначеними навчальною програмою “Методика викладання української мови в початкових класах”, з науковими напрямами НПУ імені М.П. Драгоманова “Теорія й технологія навчання та виховання в системі народної освіти”, “Дослідження проблем гуманітарних наук” і з вимогами Державної національної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття”).

Об'єктом дослідження є зміст лінгводидактичної освіти у вищих педагогічних закладах. Предметом дисертаційної роботи є теоретико–методологічний аналіз місця української етнолінгводидактики та окремих питань з історії вітчизняної лінгводидактики у змісті педагогічної освіти.

Виходячи зі сформульованих вище об'єкта, предмета і мети дослідження ми висуваємо наступну гіпотезу, яка полягає в припущенні, що впровадження цінностей української лінгводидактики є необхідною умовою реформування змісту освіти, сприятиме інтелектуальному та громадському становленню особистості і передбачає:

- теоретико-методологічне обґрунтування необхідності реалізації ідей українознавства в контексті взаємозв'язків одиничного, етнічного, загальнонаціонального, загальнолюдського;
- обґрунтування доцільності етнолінгвістичних цінностей з метою реалізації культурологічних, історичних підходів у системі навчання, інтелектуалізації і гуманізації особистості;

- оновлення змісту педагогічної, зокрема лінгводидактичної освіти в умовах розвитку української державності;
- науково-методичне забезпечення розвитку світогляду, духовності і рис української ментальності у суб'єктів національно-мовного виховання, адекватних суспільним і особистісним потребам, спрямованих на гармонізацію етнічного і державного компонентів освіти;
- організаційно-педагогічне і методичне забезпечення процесу створення нових педагогічних технологій, методик, форм навчально-виховної роботи, підготовки педагогічних кадрів, створення умов для становлення національної моделі виховання.

Мета дослідження. Основна мета дисертації – розробити змістовий компонент концепції викладання етнолінгводидактики в системі вищої педагогічної освіти з метою національно-мовного виховання особистості.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної та мовознавчої літератури визначити стан цієї проблеми в науці і практиці викладання.
2. Теоретично опрацювати концепцію української етнолінгводидактики в змісті педагогічної освіти.
3. Встановити зв'язок між лінгводидактичними поглядами українських учених та їхніми підходами до вирішення мовних і мовознавчих питань.
4. Відтворити на основі аналізу фольклорних джерел народну систему національно-мовного виховання українців.
5. Науково обґрунтувати доцільність використання засобів української етнопедагогіки та засобів впливу мови для оптимізації національно-мовного виховання особистості.
6. Визначити лінгводидактичні та педагогічні функції окремих фольклорних жанрів для вивчення їх у вищих педагогічних освітніх закладах.

До розкриття змісту етнолінгводидактичної освіти та розв'язання поставлених завдань ми підходили з огляду на такі методологічні положення:

1. Про важливість поліфункціонального підходу до висвітлення місця рідної мови у формуванні національно-мовної самосвідомості особистості;
2. Про значення мовної особистості у національній самоідентифікації народу (українців);
3. Про важливість народної педагогіки для формування національно спрямованої програми виховання та навчання.

Теоретичну основу дослідження склали ключові висновки з проблем відродження української національної культури, освіти, становлення суспільної самосвідомості, соціальної ролі та ідеологічної сутності виховних традицій народу в житті людини. Дослідження ґрунтується на

засадах теорії наукового пізнання, діалектичного характеру взаємодії, взаємовпливів етнічного та загальнолюдського для суспільного прогресу, гуманізації міжнаціональних стосунків, а також на багатофакторності й інтегративності освітньо-виховних процесів. Науковий пошук, теоретико-методологічний аналіз обґрунтування процесів і явищ здійснено на основі принципів історизму й народності. У дослідженні використано літературу з педагогіки, психології, філософії, соціології, методики викладання української мови, а також джерела, в яких висвітлено практичний досвід виховання на традиціях української етнопедагогіки у формуванні національно-мовної самосвідомості особистості. Вихідною при цьому стала теза про необхідність забезпечення ґрунтового засвоєння індивідуумом історико-культурних, у тому числі й мовних традицій та надбань свого народу.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувався комплекс теоретичних методів дослідження: теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної, соціологічної, історичної, політологічної літератури; логіко-історичний аналіз тенденцій розвитку освіти, теорії і практики навчально-виховної діяльності; аналіз науково-методичної літератури, навчальних програм; контент-аналіз періодичних видань, архівних матеріалів, зарубіжних інформативних джерел.

Організація та база дослідження. Дослідження проводились на базі Львівського педагогічного училища №1 та Львівського обласного науково-методичного інституту освіти, його умовно можна поділити на три етапи.

1 етап (1993-1994) вивчення теоретичних джерел, теоретичне осмислення проблеми, вивчення стану національно-культурологічного спрямування змісту освіти, початок дослідницької роботи.

2 етап (1994-1996) дослідження історико-педагогічних, філософських, лінгводидактичних проблем, здійснювалося теоретико-методологічне обґрунтування концепції української лінгводидактики в змісті національної загальної та вищої педагогічної освіти.

3 етап (1996-1999) узагальнююче осмислення проблеми, апробація концепції дослідження на наукових конференціях, у журнальних публікаціях, формулювання висновків, систематизація результатів наукового пошуку, підготовка ряду методичних рекомендацій.

Робота написана на джерелах, пов'язаних з мовознавчими, літературознавчими, етнографічними, етнопсихологічними, лінгводидактичними працями українських та зарубіжних дослідників, на окремих етапах аналізу використано також художні твори. Матеріал добирався шляхом вибіркового тематичного аналізу публікацій та першоджерел з дисертаційної тематики. Фактичні джерела взято з фольклорних збірників.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні основ концепції багатофакторного впливу української етнолінгводидактики та історії лінгводидактики в Україні на зміст загальної та педагогічної освіти, інтелектуалізацію вчителя; у простеженні еволюції

взаємозв'язків особистісного з етнічним, загальнодержавним і загальнолюдським як консолідуючих, інтегруючих факторів в умовах становлення української державності. Крім того, запропоноване дослідження вперше системно і комплексно висвітлює лінгводидактичні сторони національно-мовного виховання у його методичному та практичному аспектах.

У дисертації вперше обґрунтована необхідність реалізації ідей українознавства у взаємозв'язках етнічного й загальнолюдського й доцільність реалізації етнолінгвістичних концепцій у культурологічному та історичному підходах до системи навчання і виховання особистості. Дістала подальший розвиток розробка шляхів оновлення змісту лінгводидактичної освіти та науково-методичного забезпечення розвитку світогляду й духовності студентів та учнів, спрямованого на гармонізацію менталітету особистості, а також на організаційно-педагогічне і методичне забезпечення нових методик, форм навчально-виховної роботи, підготовки педагогічних кадрів для формування національної моделі виховання.

Теоретичне значення роботи полягає також у науковому осмисленні відображення основних питань української етнолінгводидактики у вітчизняних педагогічних стандартах і змісті освіти, в обґрунтуванні нових аспектів реалізації українознавчих цінностей у концепції національної освіти, спрямованій на розвиток педагогічної науки і практики, в обґрунтуванні синтезу етнокультурного та морально-естетичного чинників в освіті, виявленні нових шляхів реформування змісту освіти в умовах розвитку нового соціально-культурного простору.

Практичне значення одержаних результатів. На основі підсумків теоретичного дослідження розроблено спецкурси для вдосконалення змісту вищої педагогічної та філологічної освіти. Висновки дослідження можуть використовуватись з метою підготовки державних і регіональних програм, навчальних посібників і методичних рекомендацій, семінарів для студентів, у системі післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Результати здійсненого наукового дослідження вже впроваджуються при читанні дисертанткою курсу методики соціально-педагогічної роботи у Львівському педагогічному училищі та на курсах підвищення кваліфікації працівників дитячих дошкільних закладів при Львівському обласному науково-методичному інституті освіти за темами “Функціональні можливості рідної мови у національному вихованні дітей дошкільного віку” та “Розвиток мовлення дітей засобами фольклору”.

Матеріали дисертації доцільно вводити і в шкільну практику з метою поліпшення викладання української мови і літератури, а також використовувати в різних формах культурно-просвітницької роботи. Дисертація містить опис науково обґрунтованої моделі безперервного національно-мовного виховання, що знайшла своє відображення в змісті спецкурсів для слухачів педагогічних та філологічних спеціальностей, які спрямовані на етнолінгводидактичну підготовку

майбутніх учителів у вузі з метою національно-мовного виховання школярів, а також висновки про соціальну значущість реалізації мети етнолінгводидактики у змісті національної освіти для формування у молоді державницького мислення, патріотизму, гуманістичних світоглядних цінностей як основних пріоритетів національної системи виховання.

Особистий внесок здобувача полягає у розробці концепції цілісної лінгводидактичної освіти, обґрунтуванні зв'язку між лінгводидактичними поглядами українських учених та їхніми підходами до вирішення мовних і мовознавчих питань, в науковому осмисленні значущості використання засобів української етнопедagogіки та засобів впливу мови з метою національно-мовного виховання особистості. Усі результати дослідження одержані дисертанткою самостійно. Праць, написаних у співавторстві, немає.

Вірогідність наукових положень забезпечена всебічним розглядом предмета дослідження, теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних позицій, використанням взаємодоповнюючих методів, що відповідають меті та завданням дослідження, аналізом значної кількості наукових та навчально-методичних джерел з теми дослідження.

На захист виносяться:

- 1) науково обґрунтована модель безперервного національно-мовного виховання, що знайшла своє відображення в змісті спецкурсів для слухачів педагогічних та філологічних спеціальностей, які спрямовані на переорієнтацію етнолінгводидактичної підготовки майбутніх вчителів з метою національно-мовного виховання школярів;
- 2) головні принципи та засоби оновлення змісту вищої освіти на рівні розробки навчального матеріалу;
- 3) зміст спецкурсів з етнолінгводидактики та історії вітчизняної лінгводидактики.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції “Традиції виховання у світовій народній педагогіці” (Київ - Рівне, 1995) та Всеукраїнській науково-практичній конференції “Українське народознавство і проблеми виховання учнів” (Івано-Франківськ, 1995). Крім того, результати дисертаційного дослідження апробовані у доповідях на засіданнях предметної циклової комісії викладачів методики Львівського педагогічного училища (дов.№__ від _____) та педагогічних радах Львівських шкіл (№ 70, 63, 71, 66); під час педагогічних нарад, організованих ЛОНМЮ (дов.№__ від _____).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в п'яти публікаціях загальним обсягом 23 друковані сторінки. Серед публікацій три статті в наукових журналах. Решта публікацій – тези доповідей, виголошених на Міжнародних та Всеукраїнських конференціях.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, який налічує 125 найменувань. Обсяг дисертаційного дослідження без списку використаної літератури – 174с., повний обсяг роботи (зі списком використаних джерел) - 180с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми, сформульовано мету й завдання дослідження, визначено новизну роботи, окреслено теоретичну й практичну цінність одержаних результатів та форми їх апробації, зазначено кількість та обсяг публікацій, які відображають основні результати дисертаційного дослідження.

У першому розділі “Історико-методологічна ретроспектива досліджень лінгводидактичних функцій рідної мови” міститься загальна характеристика історичного формування поглядів на функціональну сферу мови, подано огляд наукової літератури за темою дисертації, визначаються актуальні завдання у вивченні теми.

Проблеми національно - мовного виховання досліджувались в прикладному аспекті навчання і виховання підростаючого покоління ще в працях Я. Коменського та І. Песталоцці, адже в основу їх фундаментальних творів було закладено принцип природовідповідності виховання. Народна педагогічна теорія глибоко розкрита в педагогічній спадщині Г. Сковороди, О. Духновича, К. Ушинського. Фундаментальне значення для дослідження духовної структури національно-мовного виховання мають наукові, публіцистичні праці та художні твори вчених, педагогів, етнографів, письменників України (І. Огієнка, Г. Ващенко, П. Юркевича).

За минулі роки (приблизно з 1985 р.) вийшли в світ публікації, що стосуються праць О. Потєбні, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова, А. Кримського, І. Франка, Б. Грінченка. У цих дослідженнях виявляються нові підходи до аналізу світоглядно – мовної концепції українських культурних діячів. Використовуючи їх праці як основну джерельну базу, а сучасні публікації як змістовий матеріал, систематизувавши дослідження з етнолінгводидактики, ми визначили оптимальний обсяг відомостей, що стосуються лінгводидактичної сторони національно - мовного виховання.

У другому розділі – “Етнопсихолінгвістичні проблеми в історії вітчизняної лінгводидактики” вивчаються питання співвідношення культурологічних цінностей у розв’язанні проблеми “Мова і нація” українськими вченими в контексті їх поглядів на мовні, педагогічні та лінгводидактичні проблеми. Матеріал, присвячений лінгводидактичній традиції, може бути використано як зміст наступних шести спецкурсів.

2.1. Світоглядно-мовна концепція Памфіла Юркевича та її етнолінгводидактична сутність. До методологічних основ лінгводидактики ми відносимо історичні, лінгвістичні і, звичайно, філософські, особливо ті, які безпосередньо є основою національних освітньо-виховних устремлінь. Такою філософською квінтесенцією української ментальності, національного світобачення є “філософія серця” Памфіла Юркевича. Знайомлячи студентів з філософськими категоріями мислення і творчості, ми переслідували мету створити міцну методологічну базу для накопичення та аналізу подальшого матеріалу, який стосується історії та теорії лінгводидактики як гуманітарної сфери мислення і діяльності. “Філософія серця” П. Юркевича є виразом кордоцентричності української нації, її філософським обґрунтуванням, основою для розробки відповідних ефективних методик і теорій навчання та виховання молоді.

У працях П. Юркевича (Курс общей педагогики с приложениями, Чтения о воспитании) ми знаходимо зв'язок соціально-педагогічної орієнтації виховання з народною педагогікою. Для реалізації цих принципів П. Юркевич визначав різні шляхи, одним з яких було вивчення рідної мови, яке має бути спрямоване на розвиток чуття мови, котре філософ називає “окремою совістю.”

Вивчення і детальний аналіз філософських творів П. Юркевича відкриває широкі можливості для побудови нової системи національної школи, яка засновувалася б на принципах кордоцентризму та гуманізму. Лінгводидактичне значення творів П. Юркевича полягає у тому, що використання методологічних засад, що закладені в концепції філософа, дасть поштовх до систематичних лінгводидактичних досліджень.

2.2. Історико-мовознавчі питання мовно-національного виховання у працях М. Грушевського, М. Костомарова, А. Кримського. М. Грушевський як державник і вчений глибоко усвідомлював проблему взаємозв'язку української мови і національної школи. Ми пропонуємо широке ознайомлення з дослідженнями М. Грушевського для того, щоб полегшити слухачам усвідомлення духовної природи мови, адже вона завжди була і є засобом впливу на емоційну сферу, оскільки виникла з потреб людського Духу (М. Грушевський. Історія української літератури, Шкільна мова). Ця позиція є принциповою саме для виховання духовно зрілих людей з чіткою системою цінностей, серед яких мова посідатиме одне з привілейованих місць. А саме таке формулювання відображає мету національно-мовного виховання. Проблеми української лінгводидактики вчений розглядав у комплексі з історичними, мовознавчими, етичними та естетичними аспектами.

М.І. Костомаров у своїх працях неодноразово звертався до питання про рідномовну освіту для українців, бо вболівав за майбутнє своєї нації (Дві руські народності). Його педагогічні погляди були зумовлені тогочасним становищем народної просвіти. Для М.І. Костомарова, як і для багатьох інших учених того часу, було характерним прагнення сприяти ліквідації неписьменності, щоб піднести націю на новий рівень розвитку. У статті “Мысли южноруса” М.І. Костомаров

виклав концепцію народної просвіти. Реалізацію своїх основних лінгводидактичних поглядів учений бачив тільки у зв'язку з розвитком української науки, в тому числі і шкільної, шляхом розширення сфери вживання української мови.

А.Ю. Кримський був одним із найвизначніших учених-філологів України кінця XIX - першої половини XX ст. Він створив українську наукову школу порівняльної лінгвістики та орієнталістики. Цілий ряд його праць (Програма для збирання говорів малоруського наріччя, Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини) лягли в основу підручників для вузів. Однією з лінгводидактичних ідей ученого з приводу обміну духовними цінностями, зокрема зразками фольклорної творчості, є ідея про можливість збагачення духовного розвитку нації через її мову.

2.3. Етнопсихологічні основи національного самоусвідомлення українців у світоглядній концепції О.О. Потебні. Ознайомлюючи студентів з дослідженнями О. Потебні, ми ставили перед собою триєдину мету: дати основні відомості про етнопсихологію як науку, простежити зв'язок між психічними явищами окремого члена соціуму та загальним психічним життям нації, сформулювати уявлення про мову як основу народної психології, що забезпечує духовну єдність нації. Таким чином, вивчаючи етнопсихологічну концепцію О. Потебні, студенти збагачуватимуть свої знання з соціальної педагогіки. Дуже цінними для майбутніх учителів-словесників є розвідки вченого, які стосуються викладання мови білінгвам (Язык и народность. Из записок по русской грамматике). Ми виділяємо такі лінгводидактичні висновки О. Потебні: кожна окрема особистість є творцем загального духовного життя нації, звідси – необхідність виховання людини, яка має високий рівень національного самоусвідомлення та багатий духовний світ; основою народної психології є мова, якою пояснюється існування етнічних спільностей, тому володіння мовою є запорукою збереження національних рис народу - це змістовий аспект; масова денационалізація можлива лише за умови, коли школа втручається у мовний процес, запроваджуючи навчання іншою мовою. Отже, О. Потебня як лінгводидакт, виступав за необхідність широкого вивчення та впровадження рідної мови у державних та приватних установах, в освіті, культурі та побуті – у цьому він вбачав запоруку психічного здоров'я нації.

2.4. Лінгводидактичні аспекти проблеми “Мова і нація” в естетичній концепції І.Я. Франка. Лінгводидактична цінність праць І. Франка полягає в тому, що він доводив поліфункціональність української мови, її спроможність бути засобом передачі наукових знань, культурних надбань, діловодства (Із секретів поетичної творчості). Лінгвістична концепція І.Я. Франка була підпорядкована утвердженню єдиної поліфункціональної української мови, спрямована на її наукове осмислення і на вироблення “Інтелігентної бесіди”, що в перспективі мала стати надбанням усього українського народу. У системі вузівської підготовки педагогічних кадрів

нерідко при вивченні робіт І. Франка як ученого – мовознавця, педагога, дитячого письменника береться до уваги одна зі сторін його багатогранної діяльності. Ми рекомендуємо цю тему для вивчення у спецкурсі з метою пов'язати воедино всі сторони його діяльності: письменницьку, політичну, педагогічну та просвітницьку.

2.5. Рідна мова в системі педагогічних поглядів М.П. Драгоманова. М. Драгоманов оцінював мову як один з найбільших здобутків нації, як необхідну умову повноцінної освіти. Народна педагогіка, вважає М.П. Драгоманов, повинна скористатися живою народною словесністю для роз'яснення моральних ідей. Народна поезія необхідна для релігійної та історичної освіти народу, елементарні наукові дані також доцільно викладати якомога ближче до понять і мови учнів. Як педагог, М. Драгоманов дійшов до висновку про обов'язковість хоча б початкової освіти для широкого загалу, працював над розробкою читанки. Універсалізм вченого дозволив йому підійти до лінгводидактичних проблем з позицій історизму, літературознавства та державництва. М.П. Драгоманов працював над прийнятною для того часу концепцією загальної рідномовної освіти, цінність якої є незаперечною і в сучасних умовах. Учений опирався в практичній, теоретичній, публіцистичній педагогічній діяльності на науку (Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії, Педагогічне значення малоруської мови). Цінність лінгводидактичного аналізу праць М. Драгоманова у його різносторонності, комплексності. Це дозволить встановити міжпредметні зв'язки у навчанні основ лінгводидактики.

2.6. Лінгводидактичне значення педагогічної діяльності Б.Д. Грінченка. Письменник-педагог був переконаний у тому, що рідна мова разом з народною мораллю, етнопедагогікою сприяють формуванню таких рис майбутнього громадянина, як патріотизм, гуманність, добропорядність у взаєминах. Ці ідеї Б. Грінченка знайшли своє відображення у його художніх творах, публіцистиці, практичній роботі. Він створив ряд посібників: читанку “Од снігу до снігу”; “Українську граматику” (1907р.); читанку “Рідне слово”, “Настину читанку”. Базуючись на знанні природи та механізмів процесу навчання, Б. Грінченко ставив категоричну вимогу, яка полягала в тому, щоб кожен підручник писався рідною мовою дитини. Особливістю лінгводидактичних поглядів Б.Д. Грінченка є те, що вони формувалися на основі безпосередньої педагогічної діяльності, є результатом, підсумком роботи в школі. Лінгводидактичні ідеї Б. Грінченка, інтеріоризовані студентами, суттєво вплинуть на якість знань і на охорону здоров'я дітей.

У третьому розділі досліджується “Фольклор як етнолінгводидактична основа національно-мовного виховання особистості”.

3.1. Рідна мова – засіб формування національної самосвідомості. Вивчення української мови має бути підпорядковане комплексним (соціо-, психокulturологічним) потребам виховання мовної особистості. Українська мова сьогодні – не лише засіб спілкування одного з численних

слов'янських народів. Її засобами відбувається важливий процес самоідентифікації українців. Мету національно-мовного виховання реалізує складна система, яка охоплює ряд наук, серед яких лінгвістика, психологія, етика, естетика та ентологія. Така різноманітність елементів цього комплексу наук зумовлена складністю та різноплановістю завдань мовного виховання, яке розглядається у двох аспектах: психолінгвістичному та педагогічному.

Ці аспекти складають єдиний комплекс, рівень сформованості якого в кожного індивіда визначає рівень мовної культури особистості, яка є невід'ємною ознакою загальної культури людини і відображає не тільки вихованість, інтелігентність, а й внутрішній світ людини. Педагогічний аспект національно-мовного виховання охоплює дидактичну та виховну його сторони.

3.2. Дослідження фольклору як всеохоплюючого безперервного комплексу виховання мовної особистості. Людина в онтогенезі освоює різні види діяльності засобом спілкування. Дитина “присвоює” (інтеріоризує) соціальні знаково-символічні структури і засоби цієї діяльності та спілкування, на основі інтеріоризації і формується її свідомість. Цей складний процес на різних етапах супроводжується словесною за формою та виховною за змістом системою, що знайшла своє відображення у фольклорі.

Виховання людини, як свідчать фольклорні джерела, починається ще під час внутрішнього розвитку. Саме тоді за допомогою слів встановлюється духовний контакт між матір'ю і дитиною. Особливе місце в цьому комплексі народно-педагогічних традицій належить колисковим пісням. У змісті курсу студенти ознайомлюються з психологічними, фольклористичними дослідженнями цих жанрів фольклору та їх лінгводидактичними функціями, як навчальними, так і виховними.

Коліскові пісні в минулому були тісно пов'язані з найстарішим фольклорним жанром – замовлянням. Однією з найхарактерніших особливостей замовлянь, на які звертається увага студентів, є збереження у них першооснови, подвійності значення слова – зумовленої утриманням у слові його сакрального значення.

Пестушки, потішки, забавлянки, як і колискові, підпорядковані одній меті – навчити дитину говорити, дати їй перші відомості про навколишній світ, про людські стосунки, засобами мови формувати кращі риси характеру. Вивчаючи скоромовки, акцентуємо увагу на те, що вони, будучи для дітей своєрідною грою, творами гумористичного спрямування, у системі є логопедичними вправами, спрямованими на формування правильного, чіткого та виразного мовлення. Національно-культурна інформація, що передається вербальними засобами спілкування, закріплюється у мові і передається наступним поколінням завдяки мовленнєвій та музичній інтонаціям. Її засвоєння є закономірним процесом та необхідною умовою ранньої соціалізації дитини.

Описана частина фольклорної творчості практично випадає з поля зору програмних положень курсу методики викладання української мови для педагогічних факультетів. Частково колискові пісні, скоромовки, пестушки, утішки розглядаються як жанри літератури для дітей та їх дидактичні функції у етнопедагогіці. Замовляння ж віднесено до народної медицини і зовсім не вивчаються як лінгводидактичний засіб. Таким чином, губляться психолінгвістичні та лінгводидактичні аспекти впливу цих жанрів фольклору на формування мовної особистості учня, студента. Ефективність фольклорних засобів полягає в тому, що вони базуються на принципах природо- та культуровідповідності, розглядають національно-мовне виховання як невід’ємну складову природи самого народу. Вони дають можливість формувати у дітей ті якості, які властиві даному народу, і використовувати при цьому ту скарбницю, яку він створив.

3.3. Українська народна пісня як засіб художнього освоєння навколишньої дійсності.

Формування духовно багатой, соціально активної особистості підносить значення пісенності у національно-мовному вихованні молоді. Пісня справляє сильний вплив на емоційну сферу дітей, тому є одним з найефективніших засобів формування у дітей здатності переживати художні образи як психологічної основи музично-естетичної культури. Пісенний фольклор впливає завдяки інтонаційно-інформаційній насиченості на формування дитячої особистості, її національної самосвідомості як розуміння власної національної належності, ідентифікації.

Існує ще чимало інших жанрів дитячого фольклору (творів, складених дорослими для дітей), котрі відіграють важливу роль у безперервному національно-мовному вихованні, інтегрують у собі всі його аспекти. Серед них пісні про природу, приповідки, небилиці, – усім їм властиве гумористичне зображення дійсності та ігрова форма. Форма пісенних творів відповідає віковим особливостям дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, а за змістом – це невичерпне джерело мовних багатств, народної мудрості, національної ментальності українців.

3.4. Гуманістичне виховання молоді через українську народну казку. У курсі “Фольклор як етнолінгводидактична основа національно-мовного виховання особистості” при аналізі образної системи українських народних казок та їх лінгводидактичних функцій, особлива увага звертається на педагогічне навантаження мовних засобів, застосованих у казці.

Основні висновки з лінгводидактики казки, що засвоюються студентами:

- тварини чи герої в казках виступають здебільшого як носії різних людських (позитивних чи негативних) якостей і рис, зміст і мораль казок викликають у дітей почуття зневаги до негативу і пошану до хороших якостей, образи персонажів яскраві, контрастні;
- казки повідомляють дітям безліч відомостей про життя, природу, суспільні відносини, а стрункність і довершеність будови, мова і образи розвивають їхні естетичні смаки;

- ідейний та естетичний вплив фольклорних творів на школярів тим сильніший, чим глибше вони проникають у його поетичну мову, чим більше асоціацій викличуть твори в їхній свідомості;
- фразеологія мови – найбагатша скарбниця образних засобів оцінки моральних якостей людини;
- увага дітей до мовного етикету привертається у народних казках де зустрічі, як правило, супроводжуються ритуалом вітання.

3.5. Відображення в системі загадок образного світосприймання українців. У дослідженні розглядаються малі фольклорні жанри в аспекті їхнього призначення як лінгводидактичних засобів. Д. Чижевський, аналізуючи український народний характер, першою і безумовною рисою психічного укладу українця визначає емоціоналізм і сентименталізм, чутливість та ліризм, що найяскравіше виявляє естетизм українського народного життя та світосприймання. (Нариси з історії філософії в Україні). Загадки є засобом естетичного освоєння навколишньої дійсності українцями. Часто загадки розкривають поетичні сторони різних проявів життя. Вони розвивають естетичні смаки дітей, вчать їх помічати прекрасне, сприяють образному баченню різних предметів і явищ у житті, а тим самим готують до розуміння поетичних творів, дають їм відчуття зображувальну силу слова. Метафоричність загадок об'єднує їх з прислів'ями, приказками, образними порівняннями, які в образній формі відображають найістотніші сторони явищ природи, суспільних і родинних взаємин.

3.6. Виховний ідеал українців і його відображення у народній пареміографії. Народні прислів'я як згустки людських поглядів на сутність особистості та її розвиток є вагомим виховуючим фактором. У них поєднується мовленнєва єдність думки і почуття, що й визначає їх перетворювальну силу. В усній творчості українців є велика кількість приказок, які допомагають пізнавати важливі явища і процеси, що відбуваються в природі, вказують на можливі способи використання цих явищ. Значення приказок для розвитку особистості полягає не лише в тому, що вони дають певні знання, а й у тому, що вони розвивають мислення, пізнавальні здібності людини, допомагають правильно оцінювати явища навколишнього світу.

ВИСНОВКИ

1. Українська етнокультура як конкретно – історичне явище, система знань і цінностей впливає на якісні характеристики освітньо- виховного процесу.
2. Концептуально, структурно, організаційно філософія українознавства пов'язана зі змістом освіти, про що свідчить історико-педагогічний ретроспективний аналіз.
3. Реалізація цілей етнолінгводидактики у змісті національної освіти, ставши базою формування нової національної системи виховання, має виняткову значущість для формування особистості.

4. Рівень підготовки спеціалістів у галузі освіти залежить від ерудованості майбутніх педагогів, їх вміння пов'язати знання з історії України, мовознавства з сучасними тенденціями розвитку суспільства і держави.
5. Аналіз лінгводидактичних концепцій українських вчених відкриває можливості для розвитку вищої педагогічної та філологічної освіти, для формування нових поглядів на зміст, мету, засоби і методи лінгводидактичної науки як сплаву знань.
6. Акцентуючи увагу слухачів на питаннях про педагогічні, зокрема лінгводидактичні, аспекти вивчення українського фольклору як системи безперервного національно-мовного виховання, ми поповнюємо арсенал виховних та дидактичних прийомів майбутніх вчителів, відкриваємо можливості для самовдосконалення, для створення на цій основі власної педагогічної системи.
7. Для реалізації нових цілей національно-мовного виховання учнів школи дуже важливою обставиною є наявність кадрів, освітній рівень та педагогічна підготовка яких дозволить ефективно працювати з дітьми. Система національно-мовного виховання, створена народною думкою і відшліфована досвідом поколінь, є джерелом української етнолінгводидактики, яка засобами мови виховує найкращі моральні якості та формує риси національної ментальності. Для майбутніх педагогів дуже важливим є усвідомлення того, що їх життєвим обов'язком стане подальше формування нації.

Список опублікованих праць здобувача за темою дисертації.

1. Педагогічні аспекти проблеми “мова і нація” // Початкова школа. - 1996.- №8. - С.16-20.
2. Лінгводидактичні та історико-мовознавчі джерела соціалізації особистості в українській етнопедагогіці // Народознавчі зошити. - 1998.- №2.- С.201-206.
3. Лінгводидактичні підходи до функціональної сфери української мови // Наука і сучасність: Зб-к наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. -К.,1998. -С. 83-88.
4. Український фольклор як лінгводидактична основа вивчення рідної мови // Традиції виховання у світовій народній педагогіці: Матеріали наук.-практ. конф. (Рівне , 6 - 8 червня 1995 р.) - Київ - Рівне, 1995. - С.144-146.
5. Мовне виховання дітей засобами народної педагогіки // Українське народознавство і проблеми виховання учнів: Матеріали наук. - практ. конф. (Івано - Франківськ, 10-12 жовтня 1995 р.) - Івано-Франківськ, 1995.-С.113 - 116.

АНОТАЦІЇ.

Смолінська О. Є. Лінгводидактичні основи національно-мовного виховання особистості засобами українського фольклору. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02. -теорія та методика навчання (української мови). - Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 1999.

У дослідженні розглядаються питання, пов'язані з реформуванням змісту вищої педагогічної та філологічної освіти у напрямі посилення етнокультурного компоненту підготовки педагогічних кадрів. У програмі з методики викладання української мови пропонується зміст ряду спецкурсів, в тому числі з історії лінгводидактики та етнолінгводидактики.

В дисертаційному дослідженні проаналізовано історію вітчизняної лінгводидактики у мовно-національній тематиці; науково обгрунтовано доцільність використання засобів української етнопедагогіки та засобів впливу мови для оптимізації національно-мовного виховання особистості; створено концепцію викладання лінгводидактики в змісті вищої педагогічної та філологічної освіти.

Ключові слова: лінгводидактика, етнолінгводидактика, національно-мовне виховання, етнокультурний компонент.

Смолинская О.Е. Лингводидактические основы национально-языкового воспитания личности средствами украинского фольклора. - Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02. - теория и методика обучения (украинского языка).- Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 1999.

В исследовании рассматриваются вопросы, связанные с реформированием содержания высшего педагогического и филологического образования в направлении усиления этнокультурного компонента подготовки педагогических кадров. Предлагается ввести в программы по методике преподавания украинского языка ряд спецкурсов, в том числе по истории отечественной лингводидактики и этнолингводидактики.

В диссертационном исследовании анализируется история отечественной лингводидактики в языково-национальной тематике; научно обоснована сообразность использования средств украинской этнопедагогической и средств влияния языка для оптимизации национально-языкового воспитания личности; создана концепция преподавания лингводидактики в содержании высшего педагогического и филологического образования.

Национально-языковое воспитание личности – длительный процесс, в основе которого – совершенное владение украинским языком как средством общения, создания мысли, методом познания окружающего. Фундамент для формирования языковой личности с высоким уровнем национального сознания закладывается ещё с раннего детства, когда восприятие явлений окружающей среды, в том числе и речи, не затенены наличным эмпирическим жизненным опытом. Важным фактором влияния на формирование личности является наличие и уровень сформированности, развитости языкового пространства. Это сложное понятие, оно включает в себе не только знание и использование языка с целью коммуникации, но и эндолингвистические понятия: языковую память, образно-психологическую сферу речевой деятельности, социально-физиологическую принадлежность к определённой группе общения. В исследовании на первый план вынесены историко-культурная ценность языка как нациообъединяющего элемента и программа реформирования педагогических подходов к изучению методики преподавания украинского языка с позиций этнолингводидактики, исторических вопросов украинской лингводидактики. Главные выводы исследования таковы.

Украинская этнокультура как историческое явление, система знаний и ценностей влияет на качественные характеристики учебно-воспитательного процесса. Об этом свидетельствуют постоянные обращения украинских деятелей культуры и науки к этнопедагогическим источникам, которые они (деятели) видели в фольклорных образцах.

Концептуально, структурно, организационно философия украиноведения связана с содержанием образования, об этом свидетельствует историко-педагогический ретроспективный анализ, проведённый во время исследования.

Реализация целей этнолингводидактики в содержании национального образования, став базой формирования новой национальной системы воспитания, имеет исключительное значение для формирования у молодёжи политического мышления.

Уровень подготовки специалистов в сфере образования зависит от эрудированности будущих педагогов, их умения связать знания по истории Украины, языкознанию с современными тенденциями развития общества и государства.

Анализ лингводидактических концепций украинских ученых открывает возможности для развития высшего педагогического и филологического образования, для формирования новых взглядов на содержание, цель, средства и методы лингводидактической науки.

Акцентируя внимание студентов на вопросах о педагогических, в частности лингводидактических, аспектах изучения украинского фольклора как системы непрерывного национально-языкового воспитания, мы пополняем арсенал воспитательных и дидактических

приёмов будущих учителей, открываем возможности для самосовершенствования, для создания на этой основе собственной педагогической системы.

Для реализации новых целей национально-языкового воспитания учащихся очень важным обстоятельством является наличие кадров, образовательный уровень и педагогическая подготовка которых позволит эффективно работать с детьми.

Ключевые слова: лингводидактика, этнолингводидактика, национально-языковое воспитание, этнокультурный компонент.

Smolins'ka O.Ye. Linguodidactical fundamentals of national language upbringing of personality by means of Ukrainian folklore. - Manuscript.

Thesis for pedagogical science degree by speciality 13.00.02 - theory and methodics of teaching (Ukrainian language). - National pedagogical university named after M.Dragomanov, Kyiv, 1999.

In the research work the questions are considered concerning to reforming of content of high pedagogical and philological education in order to enhance the ethnocultural component of preparation of pedagogical staff. The content of special courses in programme of teaching's methodics of Ukrainian language are proposed including courses of history of linguodidactics and ethnodidactics.

In dissertation the history of Ukrainian linguodidactics is analyzed in linguonational context. The relevance of usage of Ukrainian ethnopedagogics' means and means of influence for optimization of national-linguistic upbringing of personality are scientifically motivated. The concept of linguodidactics teaching in content of high pedagogical and philological education is created.

Key words: linguodidactics, ethnolinguodidactics, national linguistic upbringing, ethnocultural component.